

ברכת המלכים – אז והיום

חלק א – מקור הדין, דברי הרמב"ם ופוסקי דורנו

ברכות דף נח עמוד א

תנו רבנן: ... הוואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו, מלכי אומות העולם – אומר ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם. אמר רבי יוחנן: לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי אומות העולם, שאם יזכה – יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם.

או"ח רכד סעיף ח

על מלכי ישראל אומר: בא"י אמ"ה שחלק מכבודו ליראיו; ועל מלכי עובדי כוכבים אומר, (יב) ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם.

משנה ברורה סימן רכד ס"ק יב

(יב) ברוך שנתן מכבודו וכו' – השלטונים שאין עול מלך עליהם לשנות דבריהם ודן והורג במשפט מברך עליהם. ועל השרים שממנה המלך בכל עיר ועיר טוב וישר לברך בלא שם ומלכות:

שו"ת רדב"ז חלק א סימן רצו

שאלת ממני אם מברכין לבאשא אשר שולח המלך למצרים שחלק מכבודו לבשר ודם ואימתי מברכין.

תשובה דבר זה נשאל מלפני הר"ר אברהם אב ב"ד והשיב ז"ל: כללו של דבר כל מי שהוא חשוב בשולטנותו כמלך ודן והורג במשפט ואין מי שמשנה על דבריו מהן ללא ומלאו להן כמלך הוא ומברך עליו שחלק מכבודו ושנתן מכבודו.

... אבל צריך לדקדק אם השר של מצרים דומה לשלטונים שהרי אין לו רשות להרוג במשפט אלא במאמר השופט הגדול הממונה מאת המלך יר"ה,

וא"כ צ"ל שכשיראה השופט הגדול יברך ולא כשיראה הבאשה שהוא השר.

ולתרץ דבר זה צריך שתדע שיש להם שני מיני משפט אחד שרעי ואחד עורפי והמשפט השרעי הוא מסור לשופט הגדול והוא פוסק הדין והשר מצווה לעשות המשפט.

והמשפט העורפי שהוא כמו הוראת שעה הוא מסור לשר המדינה ויכול להרוג כפי העורפי אפי' שלא מן הדין ובלא ידיעת השופט הגדול.

נמצאת למד שיש דברים שיכול לעשות הבאשה לבדו ואין מי שישנהו מהן ללא ומלאו להן.

שו"ת יחווה דעת חלק ב סימן כח

ולכאורה היה מקום לומר שנשיא מדינה בזמן הזה במדינה דמוקרטית, שאין לו סמכות לשפוט ולהרוג כאוות נפשו, אין לברך עליו, שהרי רבינו אברהם אב בית דין, והרדב"ז, תלו הדבר במי שבירדו לדון דיני נפשות ויכול להרוג במשפט, מה שאין כן בנשיאים של זמנינו. וכיוצא בזה כתב בשו"ת קרית חנה דוד חלק ב' (סימן לו), שהנשיא בזמן הזה שאין פקודתו מתקיימת בלי הסכמת שרי המדינה ובתי המחוקקים שלה, אין לברך עליו ברכת המלך, שאין זה דומה למלך שגזור ומקיים ואין עוד מלבדו. עד כאן.

אולם נראה שהואיל ויש בידו של נשיא מדינה לקבל או לדחות המלצת חנינה על מי שנידון למות על ידי בתי המשפט המוסמכים לכך, נמצא שסמכות דיני נפשות מסורה בידו, והרי הוא כמלך שדן והורג במשפט.

ואעפ"י שיש ביד המלך יר"ה לשנותו לכל אשר יחפוץ שהרי הוא עבד מעבדיו – ה"מ אם היה במדינה שהמלך עומד בה, אבל כיון שהוא במקום רחוק ונתן לו המלך יר"ה שררה ושולטנות במצרים הרי היא כמלך בעצמו ומברך ברוך שחלק מכבודו,

דמי לא עסקינן באותם השלטונים ששאלו מלפני הרב ז"ל שהיה המלך יכול לסלקם ואפילו הכי השיב שמברך.

ולענין לברך לשופט לא מסתברא כלל שהרי אעפ"י שהוא פוסק הדין מ"מ אין יכול להרוג אלא בהסכמת השר.

אעפ"י שכתבתי כל זה אין דעתי מסכמת לברך על השרים הבאים למצרים ולא על שום שר משרי המלך בשם ומלכות שהרי המלך יר"ה משנה דבריהם מהן ללא ומלאו להן ע"י כתבי ומאמרי כאשר אנו רואי בעינינו.

ולכן הטוב והישר בזה לברך בלא שם ומלכות שבזה לא הפסיד כלום שהרי הוא נותן שבח להקב"ה שחלק מכבודו לבשר ודם.

ואותם השלטונים ששאלו מלפני הרב הנז' ז"ל הם שולטים בעריהם אין עול מלך עליהם לשנות דבריהם מהן ללא ומלאו להן. והנראה לע"ד כתבתי.

ואף על פי שהנשיא נבחר רק לתקופה מסויימת ואינו נשאר בנשיאותו כמלך שנשאר במלכותו עד סוף ימיו, מכל מקום כיון שבאשר הוא שם נשיא הוא, מברכים עליו בשם ומלכות. וכאותה שאמרו במגילה (דף טז:): תעלא בעידיניה סגיד ליה.

וכן מבואר בספר תורת חיים סופר (בסימן רכד אות י), שיש לברך על נשיא מדינה ברכת המלך בשם ומלכות, ואף על פי שאינו נוהג נשיאותו אלא לתקופה מסויימת שהוסכם עליה בשעת בחירתו לנשיא, מכל מקום כיון שהסמכות בידו בזמן נשיאותו לאשר פסק דין מות או לאשר חנינה לנידון, יש לברך עליו בשם ומלכות, ואין חילוק בזה בין כשהוא נושא תואר נשיא או מלך, שהכל תלוי בענין ולא בתואר...

אמר המחבר, הדברים האלה כתבתי לפני כמה שנים, ואז היתה השאלה הזאת כהלכתא לְמִשְׁחָא, ועכשיו זכינו לְמִדִּינַת ישראל, יכוננה עליון, וינחיה בדרך התורה והמצוה, ברוב אושר והצלחה, ונעשה השאלה להלכה ולמעשה, ואחר שעיינתי בזה הכרעהי שיש לברך על גשיא ישראל שחלק מכבודו ליראיו, דאע"פ שהגשיא נבחר לזמן, ואין בידו לדון ולהרוג במשפט, כמ"ש הפוסקים בשם הרדב"ז, זהו בשלטוני הערים, דמפני שיש בידם לדון ולהרוג במשפט ואין בעריהם למעלה וגבוה מהם הו"ל כעין מלכים, אבל עיקר הברכה היא לבעבור כבודו הגדול והמיוחד של המלך, כלומר שכבודו הגדול הזה הוא מה' הממליך מלכים ולו המלוכה, וא"כ ה' נבשיא שהוא נבחר מכל בני המדינה להיות ראש המדינה וכבודו גדול מכולם, ודאי יש לברך עליו שחלק מכבודו, אע"פ שאין בידו המשפט, כמו שהיה בידי המלך באותם הזמנים, שכן הוא כיום סדרי המדינה, שהשיפוט הוא בידי השופטים, תדע שאין מכרכים ברכה זו על השופט עצמו ואפילו על השופט העליון, והוא מפני שאין משרה זו מפני כבודו אלא מחמת מומחיותו במשפטים, וברכת המלך הוא רק מפני כבודו וכאמור, ועוד שגם היום נמסר היכולת בידי הנשיא להחליף את עונש הנאשם ממות לחיים כפי ראות עיניו. אבל על שאר שרי הממשלה נראה שאין לברך, דלא מצינו ברכה זו אלא במלך לבדו, שאין שני לו במדינה ולא בשרים שהוא ממנה אותם או מסכים עליהם, כן נראה לענ"ד לדינא. השי"ת יזכנו לראות במהרה בכבוד מלך המשיח.

שו"ת משנה הלכות חלק יא סימן קפב

על דבר השאלה אי צריך לברך ברכת מלכים על גאווערנאר ממדינות בארה"ב.

הנה בשו"ת ח"ס א"ח סי' קנ"ט כתב דעל הדוכס חייב לנהוג בו כבוד כמלך ובמדינת רייך מברכין על כל דוכסיהם מפני שהמדינה שלהם ואין עליהם שום אימת מלך דגדר מלך לענין ברכה כל שבידו להמית ולהחיות אפילו בעירו... ולפ"ז על גאווערנאר נמי יש לברך שהרי בידו להמית ולהחיות.

איברא בזממה"ז שבמדינה זו אין ממיטין כלל, יש לעיין אי אפילו ראש הממשלה שהוא הנשיא יש לברך עליו. ומיהו פשוט שיש בידו כח וממשלה בדברים ידועים, ולכן על ראש הממשלה ודאי מברכין ועל גאווערנאר אכתי צ"ע.

ספר אבודרהם ברכת הראייה השבח וההודאה

הרואה מלך ישראל מברך בא"י אמ"ה שחלק מכבודו ליריאיו ע"ש (דה"א כט) והכבוד מלפניך וע"ש (תהי' כד, ח) מי זה מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה. הרואה מלכי אומות העולם מברך בא"י אמ"ה שנתן מכבודו לבשר ודם. ואמרינן בפ' הרואה המתנשא לכל לראש (דה"א כט, יא) א"ר חייא בר אבא אפילו ריש גרותא מן שמיא מנו ליה. פי' לראש למנות כל ראש. ופירוש ריש גרותא בור שממנו משקין השדות ור"ל אפילו הממונה על אותו בור לומר זה ישקה ממנו תחלה שהיא שררה מועטת מן שמים מנוחה.

החיים והשלום לך אהובי תלמידי הרב הגאון שלם בתו"י בן גדולים וצדיקים כש"ת ר' משה הלברשטם שליט"א. אחר דשה"ט באהבה. יקרתך הגיעני, ומחמת טירדותי העצומות במילי דשמיא ומילי דמתא ושאלות הנצרכות לשעה, אחרתי עד הנה, ואבא היום בקוצר אמרים על שאלתך שאלת חכם בענין הברכה על מלכה מאומות העולם.

בעיני פשוט מאד להלכה דאין חילוק בין מלך למלכה... וכן פשוט בעיני דאפילו אין בידה להרוג ממש בלי התיעצות עם ראשי השלטון מ"מ היות היא או הוא היותר מכובדים עמם וחולקים להם כבוד שאין דוגמתו, ראוי לברך עליהם שנתן מכבודו, וכן יראה להדיא מתשובת הרדב"ז ח"א סי' רצ"ו, אשר ממנו מקור הסברא דצריך שיהי' בידו להרוג שהובא בקצור במג"א שם סי' ה', דאין המדובר אלא מאלו שנתמנו ע"י המלך, שחסרון רשות להרוג הוא סימן על חסרון גדולתם, לא במלך עצמו שאין תכסיסי החוק מונעים הברכה כיון שהוא מלך באמת והדברי' פשוטים.

חלק ב - החת"ס והפנת האשנה הלכות

שו"ת חת"ס ח"א או"ח קנט

... גם אין הדבר מוסכם אצלי דלא שייך אצל הדוכס שלנו חייב לנהוג כבוד במלך, כי גדר המלך לענין ברכה הוא כל שבידו להמית ולהחיות אפילו בעירו, ובמג"א קיצר בזה מאוד ועיין סי' רכ"ד סק"ה.

ובמדינת רייך מברכין על כל דוכסיהם מפני שהמדינה היא שלהם ואין עליהם שום אימת מלך...

והנה שמעתי שהדוכס של מדינה זו יש לו נכסים גם ברייך ואם יודמן שם יברכו עליהם, וא"כ אטו כיון שהוא פה במדינה שאין ידו תקיפה כ"כ וכי לא יברכו עליו וכי אם יודמן הקיר"ה למדינה אחרת וכי לא יברכו עליו,

וכיון שמברכין עליו א"כ מן התורה מחוייבין בכבודו לנהוג כבוד במלכות כדילפינן ממש רבינו ע"ה שאמר "וירדו כל עבדיך אלה אלי", וכן הזהירו הקדוש ברוך הוא "ויצוהו על פרעה" - שינהוג בו כבוד וכן פירש"י פ' וארא, וכן גבי אלי' ששנס מתניו "וירץ לקראת אחאב" [מל"א י"ח, מן] - וכלם לא עשו בשביל מורא מלכות שימיתם אלא משום חק החיוב...

ספר הפרדס, שער הראיה

ת"ר הרואה מלכי ישראל מברך בא"י אמ"ה שחלק מכבודו ליראיו, הרואה מלכי אומות העולם אומר בא"י אמ"ה שנתן מכבודו לבשר ודם, משום דאמרינן בב"ב בפרק הספינה והמתנשא לכל לראש אפילו ריש גריתא מן שמיא מנו ליה, וכיון שכן צריך לשבח להקב"ה.

ספר אבודרהם ברכת הראייה השבח וההודאה

הטעם שאומרים בישראל "חלק" ובהאומות העולם לשון "מתנה" - מפני שהחלק הוא כמו הצנור הנמשך מן הנהר, שאפשר להרחיבו ולהגדילו ואפשר לקצרו ולחסרו - מה שאין כן במתנה כי תלושה ופסוקה. ובישראל כתיב (דברים לב ט) "כי חלק ה' עמו" - ולפי זכותם מתרבה ומתמעט. ואין "חלק" אלא ליראיו בין בחכמה בין בממלכה...

וחכמי אומות העולם חושבין כי חכמתם מעצמם ומלכותם בגבורתם - שכן אמר מלך אשור (ישעיה י, ג) "בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי". ונבוכדנצר אמר (שם יד, יד) "אעלה על במתי עב אדמה לעליון". אבל ישראל אינם כן, שהרי דוד אמר לגלית "אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואני בא אליך בשם ה'" - ולכן קורא לעכו"ם "בשר ודם" ולישראל "יראיו".

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף יז עמוד א

ת"ר: מעבירין את המת מלפני כלה, וזה וזה מלפני מלך ישראל. אמרו עליו על אגרופס המלך שעבר מלפני כלה, ושבוהו חכמים. שבוהו, מכלל דשפיר עבד, והא א"ר אשי: אפילו למ"ד נשיא שמחל על כבודו - כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו - אין כבודו מחול, דאמר מר: "שום תשים עליך מלך" - שתהא אימתו עליך! פרשת דרכים הואי.

ח' רבנו יונה סנהדרין יט, א

כי אמרי' שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, משום דכבודו הוא כבוד של ישראל כולו...

המקנה מסכת קידושין דף לב עמוד ב

גמ' מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול וכו'. כבר כתבנו לעיל הטעם משום דאין המלכות שלו ואינו יכול למחול כבוד מלכות שמים אשר בקרבו וכן כתב המהרש"א ז"ל.

ובזה נראה דיש ליתן טעם מה שתיקנו חז"ל ברואה מלך ישראל לברך "שחלק" מכבודו ובמלך עכו"ם "שנתן" מכבודו -

קובץ שעורים בבא בתרא אות כג

ובעיקר הדבר דלא היה לו דין מלך שמא י"ל טעם אחר, משום שלא היה לו משפט המלוכה אפילו אילו היה מקרב אחיך שהוא נטל המלוכה בזרוע.

ואפילו נימא במלכי אוד"ע כה"ג יש לו דין מלך דקונה בכיבוש מלחמה - מ"מ בארץ ישראל אפשר דאינו כן,

רש"י ברכות דף נח עמוד א

מלכי ישראל כו' ליראיו. אף דרובם היו מלכי רשעה. וי"ל - שמלכו בזכות אבותם כדאשכחן כ"פ כתוב גבי מלכי יהודה כי למען דוד נתן לו ניר וכן י"ל גבי מלכי ישראל. וכדאמרי' לעיל ז' רשע וטוב לו רשע בן צדיק. וזה לא איפריך ע"ש.

קובץ שעורים כתובות אות מז

ובעיקר פירכת הגמ' מכלל דשפיר עבד, ומשמע דאסור למלך למחול על כבודו כיון שאין כבודו מחול, ולכאורה אף דהעם חייבין בכבודו אף לאחר מחילתו, אבל איזה איסור יש על המלך בעצמו, דמצות אימת המלך מוטלת על העם ולא על המלך, וצ"ל דהמצוה היא משום כבוד המלוכה, וגם המלך בעצמו מוזהר בזה לחלוק כבוד למלכות.

אור החיים בראשית פרק מז

גם להיותו יוסף הידוע בצדקות הידוע בהפלגת אהבת האב לו והוא לאביו לטעם זה הוא ששלח לקרא לו שידע שימחול על כבודו, והגם שאמרו ז"ל (קידושין לב ב) "מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול" - דוקא מלך ישראל שנמשח ומלך על ישראל אבל מלך כזה במציאות זה יכול למחול על כבודו לעשות רצון אביו, גם במציאות שאין אביו יכול הלוך אליו.

דכתיב "וירדו כל עבדיך אלה אלי" [שמות יא, ח].
משמע דאפי' במלכות עכו"ם צריך שתהא אימתו עליו.
ואפ"ה איתא בריש ע"ז גבי אנטוניוס שמחל על כבודו וגחין קמי' דרבי -
היינו משום דמלך עכו"ם ודאי דיכול למחול על כבודו שהכבוד שלו...

משום דמלך ישראל אין המלכות שלו אלא של הקדוש ברוך הוא והוא יש לו חלק בו,
משא"כ במלך עכו"ם שאין בזה כבוד להקדוש ברוך הוא אלא לו בלבד לכך מברך שנתן.
ובזה נראה דנכון הא דאמר בזבחים דף ק"ב: לעולם יהא אימת מלכות עליך

דהא כתבו בתוס' ב"ב מ"ד דכל אדם מישראל יש לו ד"א בא"י דקרקע אינה נגזלת -
ואמאי לא קנאוה הנכרים בכיבוש מלחמה - אלא ע"כ דשאני א"י.
וכן כתב הר"ן נדרים כ"ח דבא"י לא אמרינן דינא דמלכותא דינא דא"י כל ישראל שותפין בה.